

draudžiama, pirmenybė buvo teikiama rusų kalbai: rusiškai vykdavo oficialūs posėdžiai, šia kalba buvo tvarkoma dokumentacija, ją buvo priversti mokėti visi.

Rusifikavimo politika viršūnę pasiekė 1978 metais. Taškento konferencijoje „Rusų kalba – TSSR tautų draugystės ir bendradarbiavimo kalba“ buvo patvirtinta kryptis „plėsti rusų kalbos politiką“, kad visų 15 respublikų gyventojai greičiau išmoktų „didžiąją“ rusų kalbą. Visuotinis nutautinimas kėlė vis didesnį nerimą mūsų šalies inteligentijai.

Pokyčiai prasidėjo 1988 metų birželio 3 dieną, kai buvo įkurtas Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, kurio iniciatyvinę grupę sudarė daugiausia meno ir mokslo veikėjai. Kilo tikras atgimimo vėjus, visi suprato, kad viena iš pamatinių tautos ir valstybės vertybių – kalba. Pirmieji apie lietuvių kalbos pozicijų stiprinimą viešai prakalbo Lietuvos rašytojų sąjungos nariai. Vadovaujami rašytojo Vytauto Martinkaus jie atvirai prabilo apie kūrybos laisvę, lietuvių kalbą, šalies okupaciją ir aneksiją, tremtį ir rezistenciją, pradėjo kalbėti apie Lietuvos Respublikos atkūrimą.

Mitingo dalyviai stebi Lietuvos tautinės vėliavos iškėlimą Trakų salos pilyje.

Pirmasis Sąjūdžio mitingas Švenčionių r., prie Bėlio ežero.

Vėliau prisijungė Mokslų akademija, kitos sąjungos ir organizacijos. Sąjūdžio pažadinti į kultūrinę šviečiamąją veiklą įsiliejo įvairių sričių atstovai. Lietuviškumas ėmė veržtis nesustabdomai. Kalbos klausimas atgimstančiai tautai buvo vienas svarbiausių.

Imta spausti Lietuvos komunistų partijos vadovybę. Pradžioje dar buvo vengiama tiesioginės konfrontacijos su valdžia, todėl didžioji dalis protestų buvo nukreipta į neutralesnius – ekologinius ir kultūrinius – reikalavimus. Per vieną savaitę šalį sudrebino net vienuolika mitingų, turėjusių aiškų politinį atspalvį.

Alytaus žaliųjų judėjimo narių talka prie Alytaus piliakalnio.

Ekologinis protesto mitingas Kaune.

Žmonės susirinkdavo centrinėse aikštėse ir gatvėse nešini plakatais, lietuviška atributika, skanduodami šūkius, raginančius grąžinti laisvę, demokratiją ir lietuvių kalbą. Tai atkreipė ir užsienio valstybių dėmesį.

Lūžio tašku galima laikyti 1988 metų spalio 1 dieną Šiauliuose vykusią teatralizuotą Kalbos šventę. Miestiečiai rinkosi į Saulės laikrodžio aikštę, kurioje klausėsi aktorių, įkūnijusių lietuvių kalbai ir Lietuvai nusipelnusias asmenybes: Mažvydą (Laimonas Noreika), Barborą Radvilaitę (Rūta Stalliūnaitė), Žemaitę (Fausta Laurinaitytė), Šatrijos Raganą (Nijolė Narmontaitė), Simoną Daukantą (Vladas Bagdonas), Antaną Strazdą (Valerijus Jevsejevas), Povilą Višinskį (Arūnas Sabonaitis).

Šventės organizatoriai kreipėsi į tuometę Aukščiausiąją Tarybą dėl valstybinės kalbos statuso lietuvių kalbai suteikimo. Primygtinai raginta „kaip galima greičiau įteisinti lietuvių kalbą kaip valstybinę respublikos kalbą“. Kreipimosi tekstą parengė Šiaulių universiteto prof. Kazimieras Župerka.

*Teatralizuota Kalbos šventė
Saulės laikrodžio aikštėje Šiauliuose.*

*Aktorė Rūta Staliūnaitė
(Barbora Radvilaitė).*

Matydami nuolatinius masinius mitingus ir žmonių užsidegimą režimo atstovai buvo priversti paisyti visuomenės reikalavimų.

Neatlaikiusi spaudimo 1988 metų lapkričio 18 dieną Aukščiausioji Taryba pripažino lietuvių kalbą valstybine – tuometė Konstitucija buvo papildyta straipsniu, įteisinančiu lietuvių kalbos vartojimą viešojo gyvenimo srityse. Simboliška, kad tą pačią dieną buvo sugrąžinti ir kiti valstybingumo simboliai – trispalvė ir „Tautiška giesmė“.

Piketas prie tuometės Aukščiausiosios Tarybos už valstybinės lietuvių kalbos įtvirtinimą.

Lietuvių kalba valstybine pirmą kartą paskelbta prieš šimtmetį –1922-ųjų Konstitucijoje, antrą kartą – praėjus 66-eriems metams. Tai buvo neįtikėtinas įvykis – dar neatkurta nepriklausoma valstybė, o jos kalba įteisinama kaip valstybinė!

Žmonės su plakatais ir vėliavomis prie tuometės Aukščiausiosios Tarybos rūmų.

Kalbos baruose laukė daug darbų, reikėjo sudėti kalbos politikos pagrindus. Perėjimas iš rusiškos vienkaltystės pradžioje į dvikalbystę vyko lėtai, komplikuoti, bet su dideliu užsidegimu. Prasidėjus lietuvių kalbos įtvirtinimo procesui, trūko įvairių reikalingų priemonių: nebuvo spausdinimo mašinėlių, vertėjų, vadovėlių kitakalbiams. Turėta vienintelė mokomoji priemonė – 1988 m. išleistas J. Aleksandravičiaus vadovėlis „Litovskij jazyk“ („Lietuvių kalba“), kurį mokytojai perkopijuodavo gavę vienas iš kito.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Vilniaus universitete buvo įkurta Lituanistinių studijų katedra. Stengtasi rasti būdų ir priemonių integruoti Lietuvoje gyvenančius kitakalbius į naujai besikuriančią visuomenę.

1989 m. atkurta visuomeninė organizacija Lietuvių kalbos draugija.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija (pirmininkas Aleksandras Vanagas), iki tol veikusi kaip visuomeninė organizacija, įsteigta jau atkūrus Lietuvos nepriklausomybę – 1990 metais, pradžioje prie Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo. Ji buvo įgaliota spręsti ne tik kalbos kodifikavimo, bet ir valstybinės kalbos statuso įgyvendinimo klausimus. Tų pačių metų spalio 25 d. Komisija kreipėsi į rajonų ir miestų tarybas, ragindama kartu rūpintis valstybine kalba, pasiūlė savivaldybėse sudaryti visuomenines rajonų ir miestų kalbos komisijas, įsteigti bent po vieną kalbos tvarkytojo etatą. Tai buvo visą Lietuvą apimančios valstybinės kalbos priežiūros sistemos kūrimo pradžia.

1990-aisiais kaip Kultūros paveldo inspekcijos specializuotas padalinys pradėjusi veikti Valstybinė kalbos inspekcija (viršininkas Donatas Smalinskas) rūpinosi lietuvių kalbos įteisinimu, visuomenės informavimu ir konsultavimu, rengė būtiniausių teisės aktų projektus. Inspekcijos siekė, kad radio ir televizijos laidose skambėtų taisyklinga kalba, visuomenė labai palaikė. Lietuvos televizija kiekvieną sekmadienį transliavo laidą „Mūsų kalba“, periodines laideles „Gerbkime žodį“, „Mūsų elementorius“, Inspekcijos parengtus 5 minučių tekstus kas savaitę skaitydavo Lietuvos radijo diktoriai. Daug kalbos skyrelių buvo laikraščiuose, paskaitos kalbos kultūros klausimais skaitytos įvairiose įmonėse.

Ne visur lietuvių kalba lengvai skynėsi kelią – kai kurie televizijos filmai vis dar nebuvo verčiami į lietuvių kalbą. Kai populiarių amerikiečių serialą „Santa Barbara“ pradėta rodyti lietuviškai, Kalbos inspekcija gavo pasipiktinusių asmenų laišką net iš Latvijos Daugpilio miesto: „Ką jūs galvojate, kaip mes žiūrėsime tokį gerą serialą, dubliuotą lietuviškai!“

Laikraščio „Lietuvos aidas“ pranešimas.

Dėl filmo „Manuela“, neverčiamo į lietuvių kalbą, Inspekcijai teko net kelerius metus bylinėtis teisme. Be to, reikėjo mažinti srautą fotografuotinių knygų, kuriose buvo gausu elementarių rašybos klaidų.

Prie dokumentų rengimo lietuvių kalba pereita ne taip greitai, nes trūko lietuviškų spausdinimo mašinėlių, kompiuterių tuo metu dar niekas neturėjo. Pagal Vyriausybės nutarimą, siekiant išvengti prasto vertimo, be Inspekcijos sutikimo raštu nebuvo galima spausdinti naujų blankų. Tik Šalčininkų ir Vilniaus rajonų, Visagino savivaldybėse veikiančioms įmonėms Inspekcija iki 1995 m. išduodavo leidimus tvarkyti raštvedybą nevalstybine kalba.

Kad lietuvių kalba greičiau įsitvirtintų viešajame gyvenime, teko imtis ir griežtesnių priemonių. Inspekcijos iniciatyva Aukščiausioji Taryba numatė administracinę atsakomybę už valstybinės kalbos nevaizdavimą viešuosiuose užrašuose, antspauduose, blankuose ir iškabose. Vienas svarbiausių tikslų tuo metu buvo kitakalbius darbuotojus mokyti lietuvių kalbos, organizuoti jiems valstybinės kalbos egzaminus. Staiga pasikeitus padėčiai, norinčiųjų mokytis lietuvių kalbos atsirado labai daug. Įsteigtas Lietuvių kalbos centras (vadovas Romualdas Žemaitis), rengti kursai darbo vietose, leidžiamos mokymo priemonės, skirta papildomai lėšų. Inspekcijai ilgai teko kovoti su inerciskai mąstančių valstybės institucijų neveiklumu. To meto Kultūros ir švietimo ministerijos buvo prašoma parengti egzaminų testus, sudaryti komisijas, naują tvarką derinti su visomis reikalingomis įstaigomis.

Vyriausybės priimtame nutarime buvo nustatyta, kurias pareigas einantys darbuotojai privalo išlaikyti egzaminą. Šio svarbaus teisės akto atsiradimą inicijavo Valstybinė kalbos inspekcija. Jai teko organizuoti ir visus su egzaminais susijusius darbus, prižiūrėti, ar sklandžiai vyksta egzaminai visoje Lietuvoje.

Tuo metu vyko nepaprastas reiškinys: žmonės, kurie buvo įpratę iš lietuvių reikalauti šnekėti rusiškai, dabar patys mokėsi lietuvių kalbos, nes reikėjo rinktis – dirbti arba palikti darbo vietą. Įmonių vadovai turėjo priversti tokius asmenis išlaikyti egzaminus. Išimtyms darytos tik Visagine, Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose – ten laikinai taikyti mažesni reikalavimai. Pirmas egzaminas 1993 m. kovo 19 d. vyko sklandžiai, dalyvaujant gausybei žiniasklaidos atstovų. Per pirmus 10 metų egzaminą laikė net 90 tūkstančių rusų ir kitų tautybių asmenų. Tą pačią dieną skirtingose Vilniaus vietose vykdavo net 2 ar 3 egzaminai.

Galima pasidžiaugti, kad negauta nė vieno skundo dėl nepagrįsto reikalavimo laikyti egzaminą ar neaiškių užduočių. Tai rodo, kad buvo tinkamai parengti teisės aktai, gerai informuota visuomenė, daug bendrauta su tautinių mažumų atstovais. Šis sunkus procesas vyko sklandžiai, be įtampas.

Per pirmuosius 10 metų po okupacijos lietuvių kalba atsitiesė ir įgijo visas teises mūsų Tėvynėje.

Žmonės su plakatais ir vėliavomis prie tuometės Aukščiausiosios Tarybos rūmų.

Desovietizacijos procesas toliau vilnijo per Lietuvą. 1989 metų kovo 21 dieną tris dešimtmečius Kapsuku vadintos Marijampolės gyventojai susigrąžino senąjį istorinį Marijampolės vardą. Pirmą kartą sovietinėje Lietuvoje vykdyta gyventojų apklausa, galima sakyti, pirmasis referendumas šalyje.

Mitingas Vilniuje.

Mitingas Marijampolėje.

Dar po trejų su puse metų pakeistas Sniečkaus gyvenvietės pavadinimas į Visaginą. Daugelis laikraščių Lietuvai atgavus nepriklausomybę atsikratė komunistinių pavadinimų, tapo nepriklausomi.

Imtasi ir vietovardžių. Vieni pirmųjų dar 1988-ųjų vasarą susigrąžinti senuosius gatvėvardžius suskubo Klaipėdiškiai. Taip Klaipėdos senamiestyje vėl atsirado Kepėjų, Skerdyklos, Tiltų, Turgaus gatvės. Įdėta daug pastangų, kad lietuviškai prabilėtų geležinkeliu, laivininkystės, pašto, autobusų bendrovių darbuotojai, kurių darbo aplinkoje iki tol vyravo rusų kalba. Pradėta kurti lietuviška karybos terminija.

Per ilgus ir neramius dešimtmečius Lietuvos kalbininkams kartu su visuomene pavyko išsaugoti kalbos stuburą. Jau beveik dvidešimt metų lietuvių kalba yra oficiali Europos Sąjungos kalba. Tai archajiška, o kartu ir moderni pasaulio kalba – turtinga, atliepianti nūdienos aktualijas.

Lietuvių kalbos mokosi į Lietuvą vis gausiau atvykstantys užsieniečiai. Mūsų kalba kūrybiškai suskamba reklamoje ir žmonių lūpose. Ja kuriama kokybiška grožinė literatūra, muzikos kūriniai. Lietuvių kalba yra ir šiuolaikinių technologijų kalba – lietuviškai prabyla išmanieji įrenginiai, robotai humanoidai.

Prieš 35-erius metus atsikratėme okupantų primestos kalbos ir per tą laiką padarėme tiek daug! Suprantama, lietuvių kalba nuolat kinta, patiria kitų kalbų poveikį – kaip ir kiekviena pasaulio kalba. Bet ji buvo ir yra mūsų stiprybės ir tapatybės versmė.

Panaudotos Juozo Bindoko, Zigfrido Jankausko, Jono Juknevičiaus, Valentino Juraičio, Romo Linionio, Eugenijaus Masevičiaus, Romualdo Požerskio, Vytauto Stanionio, Algimanto Žižiūno nuotraukos.

Parengta bendradarbiaujant su Valstybine lietuvių kalbos komisija ir Lietuvos valstybės centriniu archyvu.

Tekstas Aurelijos Baniulaitienės (Valstybinė lietuvių kalbos komisija) ir Donato Smalinsko (Valstybinė kalbos inspekcija), maketas Vilniaus technologijų ir dizaino kolegijos.

[Sužinokite daugiau](#)

